

توپکاپی، بزرگترین موزه اسلامی جهان

دکتر سیاوش قندی

از جمله اتاقهای باشکوه این مجموعه، اتاق شخصی «سلطان مراد سوم» است که توسط «سنان» معمار بزرگ عهد عثمانی ساخته شده است. گنبد زیبای آن به وسیله سه طاق قوسی تحمل می‌شود. تزئین دیوارها از قابهای چوبی است که به وسیله رنگ قرمز براق پوشیده شده‌اند. در این مکان پنجره‌هایی با شیشه‌های رنگین به کار رفته است و یک فواره که با گلهای سنگی تزئین شده و یک بخاری عظیم مطلا در مقابل یکدیگر قرار گرفته‌اند. در تزئینات درونی اتاق ولیعهد، طلا، صدف و عاج به گونه‌ی شگفت‌آوری با یکدیگر تلفیق شده‌اند.

در این مجموعه باشکوه، حوادث بیشماری روی داده است. در قرن نوزدهم که سلطان به قصر «دلما باغچه» نقل مکان کرد، ساختمان آن آسیب جدی دید. یک آتش سوزی مهیب در سال ۱۸۶۳ م. و زلزله‌ای در ۱۸۹۴ م. لطمات شدیدی به قصر وارد کرد.

در سال ۱۸۷۱ م. چند ساختمان قصر را ویران کردند تا برای عبور خط آهن راه بازکنند و سرانجام پس از اعلام جمهوری در زمان «کمال اتاتورک» قصر به موزه تبدیل شد.

این موزه دیدنی امروزه به عنوان گرانبهاترین مراکز نگهداری هنر اسلامی در جهان شناخته شده است و شاهکارهای

هشت ضلعی است؛ با اتاقهای کوچکی در گوشه‌ها و یک رواق ستون دار مسقف و آسپزخانه و اتاقهای نشیمن برای مستخدمین دربار. از کوشکهای معتبر این مجموعه، باید از «روان کوشک» و «کوشک مصطفی پاشا» نام برد که شکوه و جلال هنر عثمانی را به نمایش می‌گذارد.

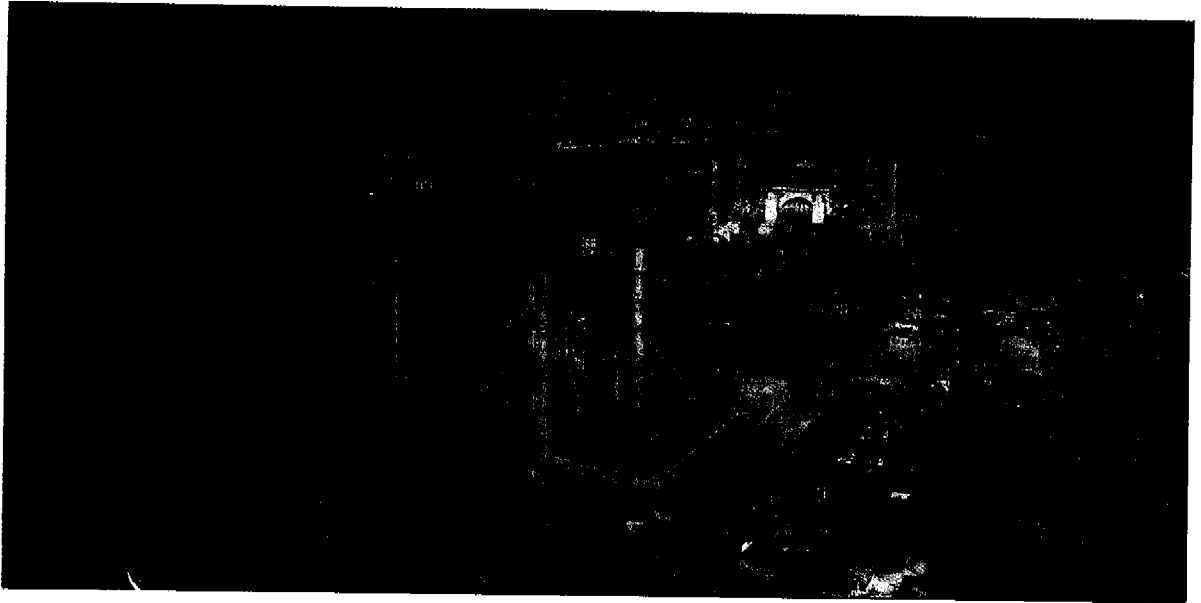
علاوه بر کوشک، در این کاخ اتاقهایی را می‌توان یافت که سراسر از کاشی لعابی درخشان و پرنقش آراسته شده است. طرحهای مورد استفاده در این اتاقها شامل برگهای نیلوفر آبی و طرحهای زینتی نباتی ملهم از طبیعت، مانند لاله، سنبل، میخک، گل سرخ، پیچکهای تاک، انار و غیره است. افزون بر آن، کتیبه‌های بنا توسط خطاطان شهیر عثمانی از جمله «علی بن یحیی صوفی» نگاشته شده است. به طور کلی می‌توان گفت که این کاخ، کانون صنعتگران گوناگون بوده است. هنرمندان بیشماری در رشته‌های مختلف در این کاخ نقش داشته‌اند؛ هنرمندانی چون معماران، کاشیکاران، خطاطان، گویهریان، زردوزان، سلاح‌سازان و...

در این دوره که اوج هنر عثمانی بوده، سلاطین و شاهزادگان عثمانی نیز سعی داشته‌اند که خود را به زیور هنر بیارایند. بعضی از آنها خطاطانی عالی بودند که هنوز قلمها و قلمتراشهای دسته‌عاج کوچک آنها در این موزه به یادگار مانده است.

موزه معروف «توپکاپی» در شهر استانبول ترکیه، در اصل قصری سلطنتی بوده است. این قصر باشکوه بر فراز تپه‌ای مشرف به خلیج استانبول و «بغاز بسفر» قرار گرفته است.

ساختمان آن را سلطان محمد فاتح در سال ۱۴۵۶ میلادی آغاز کرد و به این کاخ بعدها توپکاپی سرای یا دروازه توپ را دادند و حصار خارجی آن در سال ۱۴۵۶ م. به پایان رسید، این قصر دارای نظام خاصی است. در اطراف، چهار حیاط وسیع با باغچه و حوضها بوده که اطراف آنها را تالارها و اتاقهای مختلف نشیمن، مطالعه و استراحت، کتابخانه، نمازخانه و آشپزخانه احاطه کرده است.

مهمترین بخش ساختمان حرمسرای آن است که در قلب مجتمع قرار دارد. در این مکان، تنها سلطان حق ورود و گردش آزادانه داشته است. قدیمی‌ترین قسمت این بنا که به نام «چینلی کوشک» یا «چینی خانه» خوانده می‌شود، به وسیله یک استاد معمار ایرانی به نام کمال الدین ساخته شده است. تزئینات داخلی این بنا به وسیله کاشی فیروزه‌ای شش گوش پوشیده شده و در فاصله آن، کاشیها مثلث شکل قرار دارد. در قرن ۱۶ و ۱۷ میلادی کوشکهای دیگری نیز به این مجموعه اضافه شد. از جمله کوشک بغداد (در سال ۱۶۳۹) که قسمت فوقانی آن دارای تالار گنبددار

فراوانی را از سراسر سرزمین اسلامی گرد آورده است.

اهمیت این موزه نه تنها به خاطر کمیت آثار نگهداری شده در آن، بلکه بیشتر به واسطه کیفیت آثار هنری موجود در آن است که از دستاوردهای هنرمندان بزرگ عهد عثمانی به شمار می آید.

این موزه شامل بخشهای مختلف آثار هنری، از قبیل مینیاتور، خطاطی، سرامیک، سلاح، کالسکه، منسوجات و جواهرات و... است.

در بخش نسخه های خطی، تعداد زیادی از نسخ فاخر قرآن کریم وجود دارد که قسمتی از این قرآنها به خط مشهورترین خطاطان عصر عثمانی که شهرت خاصی در نوشتن خط ثلث داشتند، نگاشته شده است. «شیخ حمدالله» که او را قبله خطاطان لقب داده اند، یکی از این خطاطان است. وی در دستگاه «سلطان بایزید دوم» به کار مشغول بود و به هنگام نوشتن استاد، این سلطان به رسم احترام و شاگردی، دوات مرکب او را در مقابلش به دست می گرفت. از دیگر خوشنویسانی که قرآن دستنوشته آنها در این موزه نگهداری می شود، احمد قره حصارلی است و نیز می توان از «حافظ عثمان» و «مصطفی رقم» نام برد.

احکام یا طغراها یکی از آثار ارزشمند

موزه است، این آثار مجموعه ای از خط و نقاشی است. کوشش نقاشان مصروف این می شد که هرچه بیشتر، اشکال و فرمهای مختلف برای زینت احکام سلطان به کار برند و به این جهت با علاقه ای زیاد از اشکال آراسبک و نقوش گلهای جهت جلوه بیشتر تزیینات استفاده می کردند.

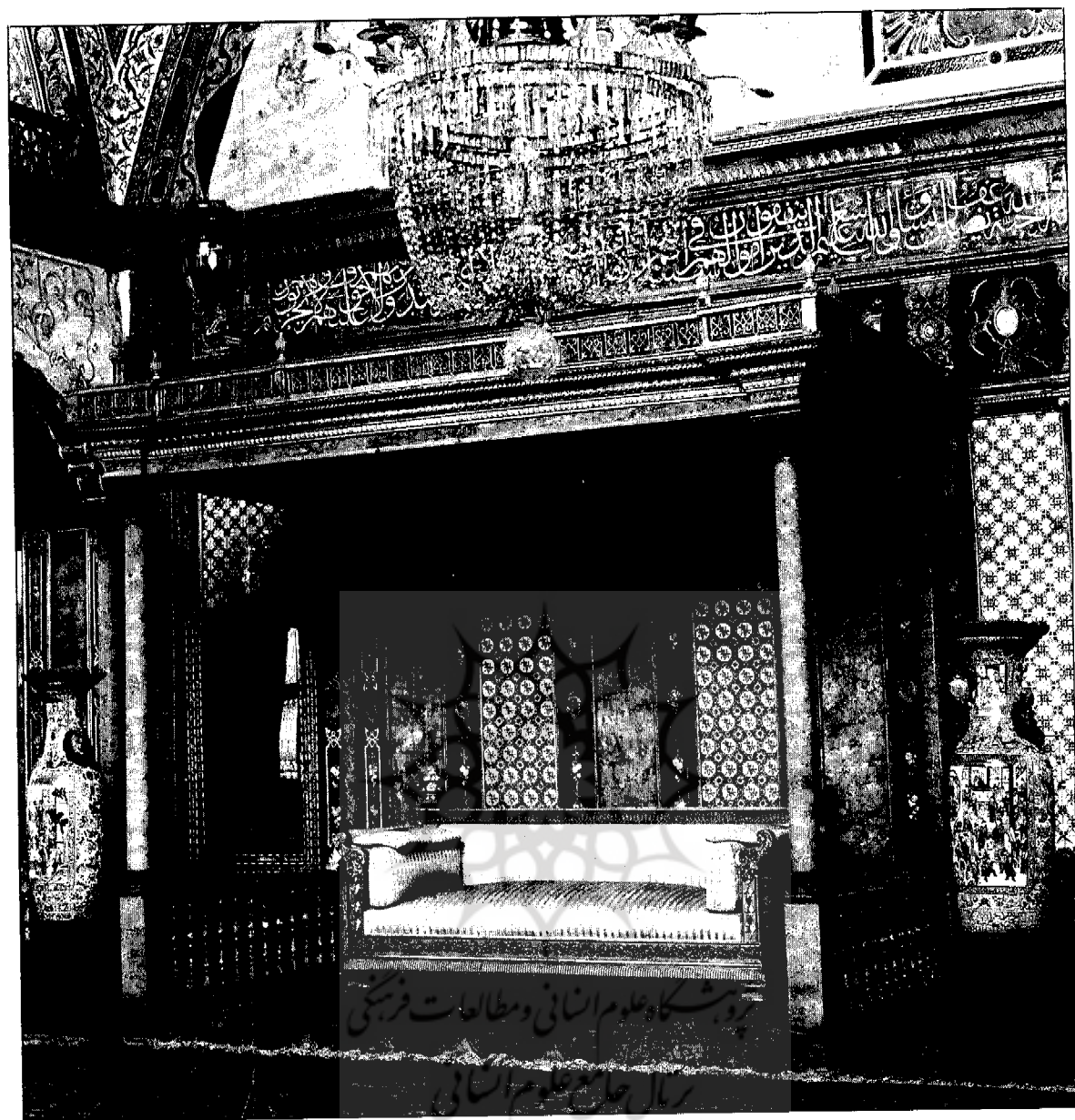
بخش نقاشیهای موزه، همچون پنجره ای است که بر روشن وضع زندگی دوران عثمانی باز می شود؛ زیرا نقاشان ترک که در دستگاه سلطان کار می کردند، به راستی خبرنگاران و عکاسان روزگار خویش بودند و گاهی با سپاه سلطان می رفتند تا پیروزیها و پیشرفت های بزرگ را بر روی کاغذ مجسم سازند.

یکی از نام آورترین نقاشان صحنه های تاریخی «نقاش عثمانی» بود که در دربار «سلطان سلیمان قانونی» کار می کرد. عثمانی دو مجلد بزرگ هنرنامه را که تاریخ سلاطین عثمانی، به ویژه جنگهای «سلطان سلیمان قانون» است، مصور کرده است. او با نقشهای بزرگ و رنگهای شاد، لشکر سلطان را در یک حرکت جنگی نشان می دهد که در محاصره قرار گرفته است. در کارهای او مجلسهای صلح طلبانه زندگی مردم روستاها و صحنه های ورزشی، مانند مسابقه اسب دوانی نیز به چشم می خورد.

عثمانی کتاب نفیس دیگری مصور ساخته به نام «سورنامه» که شرحی است از عروسیها، وقایع شاد و جشنهای عمومی که در استانبول برگزار می شد. همچنین یک اثر دیگر به نام «شمایل آل عثمان» در این مورد وجود دارد که از زمان «عثمان» مؤسس این سلسله تا زمان «سلطان مراد سوم» ترسیم کرده و شامل دوازده مینیاتور می باشد.

از آثار موجود دیگر این موزه، کتاب «فالننامه» است که شامل ۳۶ مینیاتور از «نقاش قلندر» است. یک نمونه دیگر از آثار قرن هفدهم، آلبومی است به نام «مرقع پادشاه جهان، سلطان احمدخان» که در آن ۳۶ مینیاتور مشاهده می شود. نمونه دیگری از آثار این بخش، کتاب «شقایق نمونه» است که به شرح زندگی دانشمندان، از زمان «عثمان» تا زمان «سلطان سلیمان قانونی» می پردازد و ۴۹ مینیاتور را شامل می شود. در قرن هجدهم، هنرمندی به نام «عبدالجلیل چلیبی» به عنوان نقاش دربار «سلطان احمد سوم» و «سلطان مصطفی دوم» فعالیت داشته. کتاب «سورنامه» کتاب دیگری است مشتمل به اشعار «شاعر وهبی» و دارای ۱۳۷ مینیاتور است.

«سلطان سلیمان قانونی» خطاطان را به کار رونویسی از کتابها برای کتابخانه خود و

نفسی است و در این موزه نگهداری می‌شود؛ این نسخه متعلق به مکتب شیراز و شامل تصاویری از داستانهای رزمی ایرانی است. همچنین کتاب «جامع التواریخ» و مینیاتورهایی که به مکتب تبریز نسبت داده شده، در شمار آثار ارزشمند ایرانی این موزه به شمار می‌آیند. علاوه بر مینیاتورها، پرتره‌های رنگ روغنی اثر هنرمندان ایتالیایی عهد رنسانس که به دربار عثمانی دعوت می‌شدند، زینت بخش این موزه است. از جمله تابلویی از «سلطان محمد فاتح» که توسط هنرمند ایتالیایی به

کتاب «شاهنامه سلطان سلیم» ۴۳ مینیاتور در بردارد و کتاب «فتحنامه» (۱۵۹۵ م.) که توسط «نقاش حسن پاشا» تصویر شده، شامل ۴ مینیاتور است. افزون بر آن، یک نسخه مصور کتاب «خواص الادویه» ترجمه عربی از کتاب یونانی «ماتریامدیکا» اثر «دیوسکوریدس» وجود دارد. در این کتاب نقوشی وجود دارد که به تشریح گیاهان می‌پردازد.

شاهنامه یکی از زنده‌ترین کتابهای حماسی جهان با شصت هزار بیت، یکی از نسخه‌هایی است که دارای مینیاتورهای

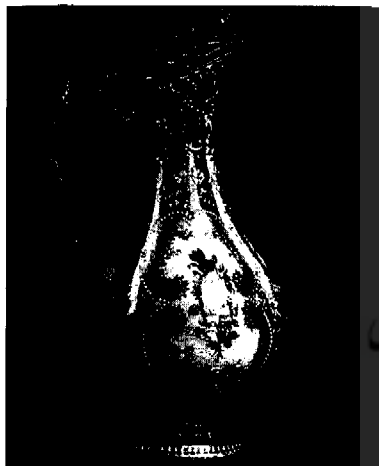
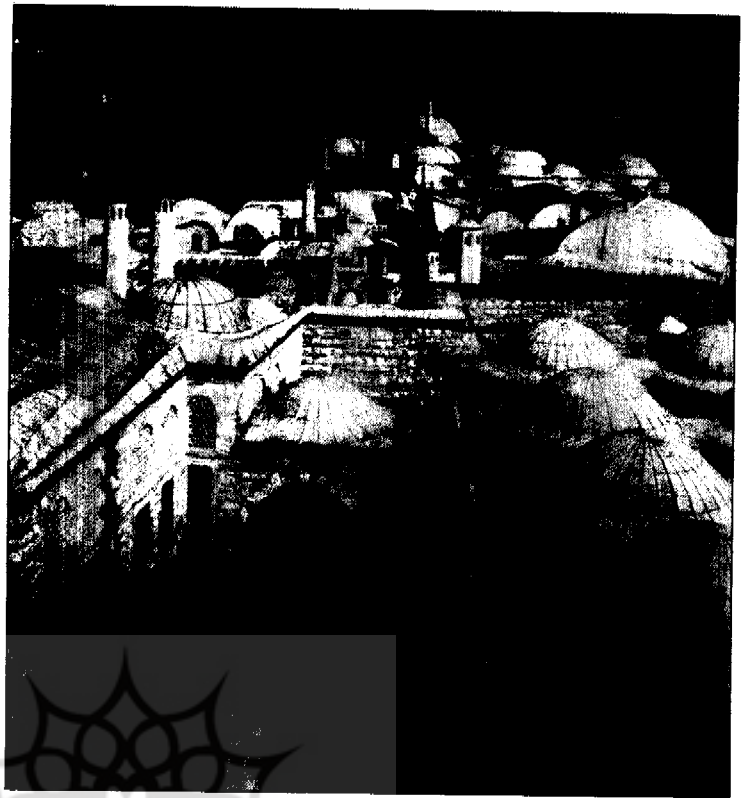
نگارگران را برای تصویرسازی آنها گماشته بود. «استادنگار» یکی از نقاشان برجسته زمان او بود که کتابی به نام «شاهنامه آل عثمان» (سلیمان نامه) را مصور ساخت. این کتاب دارای ۶۵ مینیاتور بر زمینه سیاه‌رنگ است و تصاویری از حیات و اعمال «سلطان سلیمان» و «سلطان سلیم سوم» را نشان می‌دهد.

کتاب «نور عثمانیه» (۱۵۵۸ م.) شامل ۴۱ مینیاتور است و کتاب مذهبی «سیر النبی» (۱۵۹۳ م.) چهار جلد و حاوی ۱۲۵ مینیاتور است.

بیشتر از مراکز سفالگری شهرهای «استانبول»، «بورسا»، «ایزنیک» و «کوتاهیه» به این مکان انتقال یافته‌اند.

علاوه بر آن، موزه دارای یک کلسیون غنی از ظروف سلادون (بدل یشم) است. به موازات آثار کشور عثمانی، آثار سفالین سرزمینهای مختلف دیگر نیز به چشم می‌خورد؛ خصوصاً آثار هنری دورانهای مختلف هنری کشور چین که عصر درخشانی را در زمینه سفالگری داشته، همچنین آثار کشور ژاپن که تحت تأثیر هنرمندان چینی قرار دارد و نیز ظروف کشورهای اروپایی، از جمله فرانسه قابل توجه است. علاوه بر سفالینه‌ها، نمونه‌هایی متنوع و ظریف از ظروف شیشه‌ای را می‌توان یافت که از شیشه‌های نازک و اغلب رنگی ساخته شده‌اند.

از آنجایی که این موزه در اصل، مقر سلاطین بوده، آشپزخانه با وسایل مسی درون خود نظیر دیگهایی به ابعاد مختلف،

سینی و بشقابها و سایر وسایل مورد نیاز، نظر بیننده را به خود جلب می‌کند.

بخش جواهرات نشانگر جلال و شکوه این دوره، از نقطه نظر تجملات درباری است و نمونه‌هایی از قبضه و غلافهای خنجر و شمشیر که با سنگهای متعدد قیمتی نظیر الماس و زمرد به اشکال متنوع تزیین یافته، همچنین تخت مرصع سلاطین عثمانی و مجسمه‌هایی که مزین به جواهرات است، در آن دیده می‌شود. یکی از نمونه‌های جالب تختهای مرصع سلاطین که به نمایش گذاشته‌اند، تخت

در بخش ادوات موزه توپکاپی، تعداد کثیری صندوقچه به شکلهای مختلف جهت نگهداری قرآن وجود دارد. علاوه بر آن، تعدادی رحل و اثاث دیگر مسجد نیز که با عاج و صدف خاتم‌کاری شده، در این موزه نگهداری می‌شود.

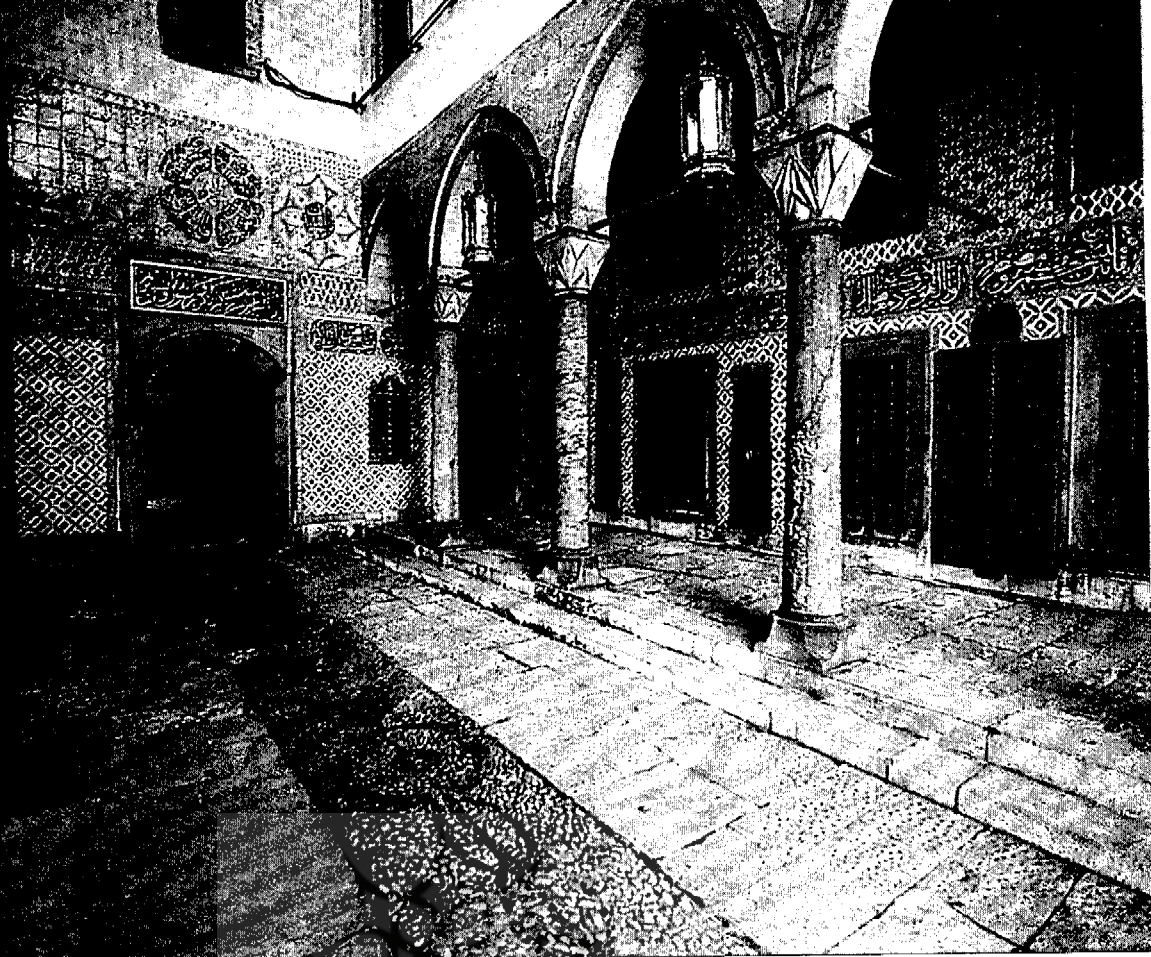
بخش سلاحها حاوی انواع مختلف ساز و برگ جنگی و سپرهای مجلل است، که نشان دهنده شیوه قلمزنی است، خصوصاً تیغه‌های شمشیر عصر عثمانی که از نظر مرغوبیت فولاد شهرت دارد و دسته و غلاف شمشیرها که گاهی با نقوش آراسبک و گل و بته تزیین شده‌اند.

در بخش آبگینه‌ها و سفالینه‌های موزه، نمونه‌های زیادی از کاسه و بشقابها و فنجانها و کوزه و شمعدان دیده می‌شود که هنرمندان آنها را با گلهای متنوع، نظیر لاله، زنبق و شکوفه‌های گوجه و ابر، فلس ماهی، خطوط نسخ و نقوش هندسی آرایش داده‌اند. رنگ برخی از نقوش آبی - به تقلید از ظرفهای آبی و سفید چینی - است و برخی با رنگهای متنوع فیروزه‌ای، سرخ، سبز و سیاه نقاشی شده‌اند. این آثار

نام «فرار» (constanga di Ferrara کشیده شده است.

در بخش منسوجات، مهمترین آثار منسوجات عثمانی نگهداری می‌شود. از آغاز سلسله عثمانی، توجه خاصی به صنعت ابریشم بافی، مخمل و زری دوزی مبذول می‌شد. در این بخش، پوشاک سلاطین عثمانی دیده می‌شود که از نظر رنگ آمیزی فوق العاده غنی است. رنگ زمینه‌های اصلی پوشاک را اغلب زرد، قرمز و آبی تشکیل می‌دهد، از جمله پوشاک مشهور موجود در این موزه، جامه سلطان محمد فاتح است که آراسته به خطهایی مانند پوست ببر و نقطه‌هایی همچون پوست بوز پلنگ است.

مجموعه قالیه‌های موجود در این موزه نیز از شهرت جهانی برخوردار است. این قالیه‌ها برای اتاقهای کاخ بافته می‌شد و در میان فرشها و قالیچه‌ها، سجاده جانماز، جایگاه ویژه‌ای دارد. طرح‌ریزی آنها به سبک نقاشی صورت گرفته است. در قالیچه‌های محرابی، قندیلی آویزان از زیر طاق محراب مشاهده می‌شود.

با دسترسی به آثار موجود در آن، پیوسته، به بررسیهای همه جانبه هنر اسلامی می پردازند و با انتشار حاصل تحقیقات و مطالعات خود، به شناساندن فرهنگ و تمدن اسلامی همت می گمارند.

گروه پژوهش و برنامه ریزی اداره کل موزه های تهران

کالسکه های سلاطین جلب نظر می کند؛ از جمله کالسکه مخصوص زنان درباری که به وسیله شبکه مشبک پوشانده شده است. یکی از افتخارات این موزه، بخش امانات متبرکه است؛ در این بخش آثاری چون شمشیرهای منسوب به پیغمبر(ص) و خلقا دیده می شود. همچنین در آن، قرآنی به خط کوفی مشاهده می شود که بر آن آثار لکه های خون قابل تشخیص است و کارشناسان، این قرآن را منسوب به عثمان می دانند که به هنگام قرائت قرآن به قتل رسیده است.

چنانچه اشاره شد، اشیای معرفی شده، تنها بخش کوچکی از اموال فرهنگی موزه توپکاپی است که ما را قادر به شناخت بیشتر هنرهای اسلامی می کند. و نیز این سلسله آثار گنجینه عظیم هنر اسلامی، به ما اجازه می دهد که جریانهای هنری اسلامی را در سرزمینهای مختلف مورد سنجش قرار دهیم.

باید افزود که این موزه امروزه یکی از مهمترین مراکز پژوهشهای فرهنگی و هنر جهان اسلام به شمار می آید که پژوهشگران

«نادرشاه افشار» است که به «سلطان محمود عثمانی» اهدا کرده است. این اثر که از کارهای هنرمندان هند است، بیضی شکل و مانند کاناپه بزرگی است که چهار پایه ضخیم با برجستگی درشت دارد. ارتفاع آن ۴۶ سانتی متر، اسکلت آن چوبی و روکش بدنه و پایه ها از طلاست که با رنگهای سبز و سرخ میناکاری و با انواع زمرد و یاقوت و مروارید یک اندازه تزیین شده است. این جواهرات به اشکال گل ساخته و روی میناکاری نصب شده است. بلندی دیوار تخت ۴۱ سانتی متر و روی خارجی آن به تریبی که ذکر شد، یا جواهرات تزیین شده و روی داخلی آن دارای گلهای مینایی سرخ و سفید است و در طول قسمت بدنه پشت تخت، یک برجستگی مخروطی شکل تزیین شده با یاقوت وجود دارد که در هر سر برجستگی، قطعه زمردی نصب شده است. بالش روی تخت از مخمل ارغوانی رنگ و اطراف آن با مروارید، گلدوزی و با پولکهای طلایی، یاقوت و زمرد تزیین شده است. در این موزه نمونه های مختلفی از

منابع

- ۱- حرمسرای نوبکاپی - نوشته «کارولین هارت» - مجله پیام - دی ۷۰.
- ۲- هنر معماری در سرزمینهای اسلامی - نوشته: «ج. هوگ» ترجمه: دکتر پرویز ورجاوند.
- ۳- تاریخ هنر اسلامی - نوشته: کریستین پرایس - ترجمه: مسعود رجب نیا.
- ۴- هنر اسلامی - نوشته: پروفیسور ارنست کونزل ترجمه: مهندس هوشنگ طاهری.
- ۵- هنر اسلامی - نوشته کارل. جی. دوری ترجمه: رضا بصیری.
- ۶- تخت اهدایی نادرشاه افشار به سلطان محمود عثمانی.
دکتر داود اصفهانیان
هنر و مردم شماره ۱۵۶.

